

دست‌های کوچک و چالاک

سعید مدنی

دیگر سخن به ازای هر ۱۰۴ پسر، ۱۰۰ دختر در جمعیت مذکور وجود دارد. بیش از ۶۰ درصد جمعیت کم‌تر از ۱۵ سال در شهرها و مابقی در مناطق روستایی زندگی می‌کنند.

آمار ۱۳۷۵، توزیع جمعیت کم‌تر از ۱۵ سال در حال تحصیل کشور، به تفکیک جنس و بر حسب مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد که از جمعیت ۶ تا ۹ سال کل کشور ۹۱ درصد اشتغال به تحصیل داشته‌اند. میزان جمعیت در حال تحصیل ۱۴ - ۱۰ سال کل کشور نیز معادل ۸۷ درصد گزارش شده است. به این ترتیب جمعاً ۱۷۵۳۹۷۹ نفر جمعیت ۱۴ - ۶ سال کشور که در سنین مدرسه به سر می‌برند، در خارج از مدارس حضور داشته‌اند. خاطر نشان می‌سازد از آن‌جا که گروه کثیری از کودکان شاغل به کار به دلایل مختلف امکان حضور در مدارس را ندارند، بنابراین احتمالاً بخش عمده‌ای از جمعیت ۱۴ - ۶ سال فوق‌الذکر اشتغال به کار داشته‌اند. ۳۷/۷۵ درصد از جمعیت فوق‌الذکر پسر و ۶۲/۲۵ درصد دختر بوده‌اند.

هم‌چنین ۳۱/۳ درصد کودکان ۱۴ - ۶ سال که شاغل به تحصیل نیستند در مناطق شهری و ۶۶/۹۶ درصد در مناطق روستایی ساکن بوده‌اند. محل سکونت تعدادی از جمعیت فوق‌الذکر نیز نامشخص می‌باشد.^۳

آمار کودکان ۱۴ - ۱۰ سال در حال تحصیل در استان‌های کشور در ۱۳۷۵، نشان می‌دهد، استان‌های سیستان و بلوچستان (۶۶/۱) درصد، آذربایجان غربی (۷۴ درصد) و کردستان (۷۵ درصد) پایین‌ترین نسبت کودکان ۱۴ - ۱۰ سال شاغل به تحصیل را دارا می‌باشند. هم‌چنین استان‌های تهران (۹۵ درصد)، سمنان (۹۲/۶ درصد) و اصفهان (۹۲ درصد) نسبت کودکان شاغل به تحصیل را در گروه سنی مورد بحث، داشته‌اند.

۳. وضعیت اشتغال کودکان

علی‌رغم آن‌که در قوانین جاری، حداقل سن کار ۱۵ سال تمام ذکر شده، در اسناد رسمی منتشره توسط دولت، آمار کودکان کم‌تر از ۱۵ سال شاغل مشاهده می‌شود. در این بخش از گزارش نتایج به دست آمده از سرشماری عمومی جمعیت در ۱۳۷۵ بررسی خواهد شد. از آن‌جا که آمار منتشره راجع به اشتغال، اختصاص به گروه‌های سنی ۱۰ سال و بیشتر دارد، لذا در این قسمت وضعیت اشتغال

«تخمین زده‌اند که حدود ۸۰ میلیون کودک ۱۴ - ۱۰ ساله به کارهایی اشتغال دارند که یا ساعاتی چنان طولانی را به خود اختصاص می‌دهد و یا چنان سنگین است که رشد طبیعی آنان را مختل می‌سازد. بعضی از کودکان در کارخانه‌ها و کارگاه‌های تنگ و آلوده استثمار می‌شوند. اما اکثر آنان به فعالیت‌های کشاورزی یا خدمت در خانه مشغولند. تعداد کثیری از کودکان در شرایط شبیه به بردگی و بیگاری اجباری متولد می‌شوند، یا برای انجام این قبیل مسائل به فروش می‌رسند»^۱.

تصویب و انتشار اعلامیه حقوق کودک و پیمان‌نامه مربوط به آن و پذیرش این اسناد توسط جمع کثیری از دولت‌ها نقش بسزایی در استیفای حقوق کودکان داشت. ماده ۳۲ پیمان حقوق کودک با صراحت در برابر کار کودکان موضع‌گیری کرده است. مطابق ماده مذکور «کشورهای طرف پیمان، در برابر استثمار اقتصادی و انجام هر گونه کاری که زیانباز بوده و یا توقیفی در آموزش کودک ایجاد کند و یا برای بهداشت جسمی، روحی، معنوی، اخلاقی و یا پیشرفت اجتماعی وی مضر باشد، ایستادگی خواهند کرد. کشورهای طرف پیمان اقدامات لازم قانونی، اجرایی، اجتماعی و آموزشی را در جهت تضمین اجرای این ماده به عمل خواهند آورد».

بر اساس نتایج به دست آمده از سرشماری عمومی در ۱۳۷۵، از ۶۰ میلیون نفر جمعیت کشور ۲۳/۷ میلیون را افراد کم‌تر از ۱۵ سال تشکیل داده‌اند. ۱۲/۱ میلیون نفر این جمعیت پسران و ۱۱/۶ میلیون نفر دختران هستند. به

دو دهه‌ی پایانی قرن بیستم فرصتی بود تا هم در سطح جهانی و هم در سطوح ملی به مسائل کودکان و نوجوانان توجه بیشتری شود. فهرستی از اسناد بین‌المللی و اعلامیه‌ها و بیانیه‌های پذیرفته شده توسط اکثریت دولت‌ها در جهان نشان‌دهنده‌ی حساسیت عمومی نسبت به مسائل گروه‌های سنی کم‌تر از ۱۸ سال در تمام نقاط دنیاست که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. اعلامیه‌ی حقوق کودک؛
  ۲. پیمان‌نامه‌ی مربوط به حقوق کودک؛
  ۳. حداقل مقررات مطلوب برای اداره‌ی تشکیلات قضایی نوجوانان، مصوب مجمع عمومی سازمان ملل به شماره ۴۰/۳۳ مورخ ۲۹ نوامبر ۱۹۸۳؛
  ۴. رهنمودهای سازمان ملل متحد برای پیشگیری از برهنگاری نوجوانان، مصوب مجمع عمومی سازمان ملل به شماره ۴۵/۱۱۲ مورخ ۱۴ دسامبر ۱۹۹۰؛
  ۵. مقررات سازمان ملل برای حمایت از نوجوانان محروم از آزادی، مصوب مجمع عمومی سازمان ملل به شماره ۴۵/۱۱۳ مورخ ۱۴ دسامبر ۱۹۹۰؛
  ۶. پیمان‌نامه علیه شکنجه و سایر رفتارها یا تشبیهات بی‌رحمانه یا غیر انسانی یا تحقیرآمیز؛
  ۷. برنامه بین‌المللی ممنوعیت کار کودکان، مصوب سازمان بین‌المللی کار ILO، ۱۹۹۱.
- در ۱۹۹۱ صندوق کودکان سازمان ملل (یونیسف) در ساشیه برگزاری اجلاس سران برای کودکان گزارش داد:

کودکان ۱۴-۱۰ سال مطرح شده است. ۴
بر اساس نتایج به دست آمده از سرشماری
عمومی در ۱۳۷۵ از مجموع ۹۰۸۰۶۷۶ نفر
کودک ۱۴-۱۰ سال کشور ۸۷ درصد را
دانش آموز تشکیل می دهد.

پس از آن ۵ درصد جمعیت مورد بحث
خانه دار، ۳ درصد شاغل، ۱ درصد بیکار، ۰/۲
درصد دارای درآمد بودند. وضع فعالیت ۴/۲
درصد از جمعیت کودکان ۱۴-۱۰ سال نیز
نامشخص گزارش شده است. بنابراین با در نظر
گرفتن نسبت دانش آموزان و موارد نامشخص
جمعاً ۹/۲ درصد از جمعیت کودکان ۱۴-۱۰
سال به نوعی شاغل محسوب می شوند. از
مجموع ۲۶۴۵۵۷ نفر کودک ۱۴-۱۰ ساله
شاغل، حدود ۹۰ درصد (۲۳۷۹۲۵ نفر) پسر و
۱۰ درصد (۹۴۲۷۶ نفر) دختر بوده اند. نسبت
دختران و پسران شاغل در نقاط شهری به
ترتیب برابر ۲۲ درصد و ۷۸ درصد و در مناطق
روستایی برابر ۴۲ درصد و ۵۸ درصد می باشد.
به این ترتیب در حالی که نسبت پیش تری از
پسران ۱۴-۱۰ ساله در مقایسه با دختران همین
گروه سنی کار می کنند، تفاوت نسبت دختر و
پسر شاغل در مناطق روستایی در مقایسه با
شهرها و کل کشور کاهش یافته است. این

یافته ها حاکی از آن است که در روستاها بیش از
شهرها دختران در معرض ترک تحصیل و
اشتغال به کار هستند.

جدول شماره ۱ یک، وضع شغلی
۲۶۴۵۵۷ نفر کودک ۱۴-۱۰ ساله کشور را
نشان می دهد. هم چنان که ملاحظه می شود
۹۲/۱ درصد گروه مذکور در بخش خصوصی و
۱/۹ درصد در بخش دولتی شاغل هستند. ۶/۱
درصد نیز وضعیت شغلی خود را مشخص
نکرده اند. در مناطق روستایی در مقایسه با
مناطق شهری نسبت کودکان شاغل در بخش
خصوصی افزایش یافته و به ترتیب در مناطق
روستایی ۹۳/۶ درصد و در مناطق شهری
۸۷/۹ درصد گزارش شده است.

در مورد ۴۹۷۰ نفر کودک ۱۴-۱۰ ساله
حقوق بگیر بخش دولتی، در گزارش های
منتشره توسط مرکز آمار ایران توضیحی ارائه
نشده، احتمالاً این گروه کودکان در مراکزی مثل
شهرداری ها اشتغال داشته اند.

از مجموع ۲۶۴۵۵۷ کودکان مورد بحث به
ترتیب ۴۸/۵ درصد در بخش صنعت، ۳۸/۱
درصد در بخش کشاورزی و ۱۱/۱ درصد در
بخش خدمات فعالیت می کرده اند. (جدول
شماره ۲)

نسبت کودکان فعال در بخش کشاورزی در
مناطق روستایی (۴۹/۲ درصد) بسیار بیش تر
از مناطق شهری (۶/۱ درصد) است. بر عکس
در بخش صنعت نسبت کودکان شهری (۶۰/۸
درصد) بیش از مناطق روستایی (۴۴/۸ درصد)
بود. است. در بخش خدمات نیز هم چنان که
قابل پیش بینی بوده، نسبت کودکان شاغل در
شهرها (۲۹/۴ درصد) بیش از کودکان روستایی
(۴/۲ درصد) می باشد.

مقایسه دو گروه کودکان پسر و دختر کل
کشور شاغل در بخش های مختلف اقتصادی
نشان می دهد، پسران به ترتیب در بخش
کشاورزی (۴۹ درصد)، بخش صنعت (۳۲/۵
درصد) و بخش خدمات (۱۶/۳ درصد)
فعالیت می کردند، در حالی که دختران به ترتیب
در بخش صنعت (۷۲/۳ درصد) سپس بخش
کشاورزی (۱۸/۳ درصد) و بالاخره در بخش
خدمات (۱/۸ درصد) اشتغال به کار داشته اند.
نسبت بالای دختران شاغل در بخش صنعت تا
حدود زیادی مرتبط با فعالیت دختران در
صنعت قالی بافی، کارخانجات یا کارگاه های
تولید منسوجات و کارگاه های ریسندگی و
بافتندگی است. پسران شاغل در بخش صنعت
نیز عمده در صنایع غذایی، دباغی، فلزکاری،

جدول شماره ۱. توزیع کودکان شاغل ۱۴-۱۰ ساله ی کشور بر حسب وضع شغلی

به تفکیک جنس در مناطق شهری و روستایی (۱۳۷۵)

جنس	جمع شاغلین	بخش خصوصی											
		جمع		کارفرمایان		کارکنان مستقل		مزد و حقوق بگیران		کارکنان فامیلی		بخش دولتی	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کل کشور	۱۷۰۲۸۱	۲۶۴۵۵۷	۹۲/۱	۷۶۳	۰/۳	۴۵۵۵۸	۱۷/۲	۶۳۴۸۸	۱۵/۹	۳۷۱۷	۰/۳	۳۱۱۸	۱/۸
		۱۷۰۲۸۱	۱۰۰/۰	۵۲۷	۰/۳	۳۷۱۷	۰/۳	۶۳۴۸۸	۳۷/۲	۳۷۱۷	۰/۳	۳۱۱۸	۱/۸
		۹۴۲۷۶	۵۵/۳	۱۹۶	۰/۲	۱۸۵۴۱	۱۹/۷	۲۰۷۵۰	۲۲/۰	۴۸۳۸۲	۵۱/۳	۱۸۵۲	۲/۰
مناطق شهری	۱۶۱۷۸	۷۳۲۴۰	۸۷/۹	۲۲۲	۰/۵	۱۳۱۰۸	۱۷/۹	۳۹۳۶۸	۲۴/۶	۶۳۷۶	۱۱/۲	۱۸۲۵	۳/۲
		۵۷۰۶۲	۸۷/۸	۲۸۳	۰/۵	۸۸۷۰	۱۵/۵	۳۴۵۶۶	۲۱/۶	۶۳۷۶	۱۱/۲	۱۸۲۵	۳/۲
		۱۴۲۷۹	۸۸/۳	۲۹	۰/۲	۴۲۳۸	۲۶/۲	۴۸۰۲	۲۹/۷	۵۱۹۰	۳۲/۱	۵۲۴	۳/۲
مناطق روستایی	۷۶۸۴۱	۱۸۶۱۰۴	۹۳/۶	۴۲۶	۰/۲	۳۱۷۳۶	۱۷	۲۴۴۲۹	۳۲	۲۷۳۰۲	۰۷/۲	۲۵۱۱	۱/۴
		۱۰۹۲۶۳	۹۳/۲	۲۸۱	۰/۳	۱۷۶۲۸	۱۶/۱	۲۸۵۱۷	۲۶/۲	۵۵۳۰۷	۵۰/۶	۱۲۸۲	۱/۲
		۷۳۳۸۰	۹۴/۲	۱۲۵	۰/۲	۱۴۱۰۸	۱۸/۴	۱۵۸۳۲	۲۰/۶	۴۲۲۹۵	۵۵/۰	۱۳۱۷	۱/۷

منبع: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵

هم چون دیگر پدیده‌های اجتماعی، از ابعاد پاترلوریک بدی تری برخوردار می‌شود. خرید و فروش کودکان، بهره‌کشی و سوءاستفاده جنسی از آنان، اجاره کودکان، سوءاستفاده از کودکان در باندهای بزهکار و جنایتکار و... حوزه‌هایی از بحث کار کودکان را تشکیل می‌دهند که هرگز در آمارهای رسمی به آن‌ها اشاره نمی‌شود. پدیده‌های فوق‌الذکر خصوصاً

در یک دهه گذشته و به دلیل عوارض اجتماعی پس از جنگ و هم‌چنین اجرای سیاست تعدیل و کاهش بار حمایت‌های دولت از اقشار کم درآمد به نحوه چشمگیری افزایش یافته است. گسترش فقر عمومی بیش از هر گروهی کودکان را تهدید می‌کند، بنابراین بی‌شک توجه به مسائل کودکان و نوجوانان امروزه یکی از مبرم‌ترین مسائل جاری کشور است که باید در چارچوب اصلاح ساختار رفاه و تأمین اجتماعی مورد نظر قرار گیرد و برنامه‌ها و سیاست‌هایی به منظور بهبود شرایط موجود طراحی و اجرا گردد. $\diamond$

پی‌نوشت

1. The state of the world's children 1991 unicef_ oxford university press.

2. جمهوری اسلامی ایران پس از تصویب مجلس شورای اسلامی رسماً پیمان‌نامه حقوق کودک را پذیرفت و در فهرست کشورهای ملزم به رعایت مفاد آن قرار گرفت.

3. لازم به توضیح است آمارهای موجود در مورد کار کودکان چندان مورد اعتماد نیستند، به عنوان مثال پانته‌های سرشماری عمومی در ۱۳۷۵، تعداد کودکان ۱۴ - ۱۰ ساله شاغل سراسر کشور را ۲۶۴۵۵۷ نفر و بیکاران در جستجوی کار را ۱۰۳۴۷۴ نفر گزارش کرده است. در حالی که نتایج آمارگیری خانوارهای دارای فعالیت صنعتی در ۱۳۷۳، رقم ۳۳۲۷۹۶ نفر شاغل زیر ۱۵ سال را فقط در فعالیت‌های صنعتی خانوار به دست می‌دهد. لذا در این‌جا به برخی کاستی‌ها و محدودیت‌های آمار سرشماری ۱۳۷۵ در زمینه اشتغال کودکان اشاره می‌شود:

الف. در بسیاری از خانوارها افراد پاسخگو از اعلام نمودن اشتغال نمودن کودکان زیر سن قانونی اجتناب می‌نمایند.

ب. شمار فراوانی از کودکان در صنایع خانگی که به عنوان بنگاه‌های غیر رسمی شناخته می‌شوند کار می‌کنند.

ج. کودکانی که به فعالیت غیر قانونی و اموری غیر قابل پذیرش از سوی عرف و عادات حاکم بر جامعه اشتغال دارند مانند نکدی، قاچاق مواد مخدر یا دوره‌گردی و غیره اساساً اعلام نمی‌شود؛

د. در سرشماری سال ۱۳۷۵ که داده‌های آن پایه بررسی آماری این مطالعه است. کارگران خردسالی که کم‌تر از ۱۰ سال دارند در شمارش منظور نشده‌اند.

هم‌چنین در استان‌های آذربایجان غربی

(۱۰/۸ درصد)، اردبیل (۶/۸ درصد)، یزد (۵/۳ درصد) و آذربایجان شرقی (۵/۲ درصد) نسبت بیش‌تری از دختران ۱۰-۱۴ ساله در مقایسه با سایر استان‌ها اشتغال به کار دارند. آمار فوق‌الذکر در واقع تنها گوشه‌ای از کار کودکان را در ایران نشان می‌دهد و به دلایل پیش‌گفته کودکان بیش‌تری در شهرها و روستاها اشتغال به کار دارند که در آمار اشاره شده مورد توجه قرار نگرفته‌اند. اما در هر حال آمار مذکور نیز تا حدودی تصویر کلان وضعیت کار کودکان در ایران نشان می‌دهد. حوزه کار کودکان در ایران مثل بسیاری دیگر از کشورها هر روز گستره وسیع‌تری را شامل می‌شود و

صنایع کفش، مصنوعات چوبی،

ساختمان‌سازی، کوره‌های آجرپزی و سنگ‌تراشی فعالیت دارند. در بخش خدمات نیز کودکان غالباً به فعالیت‌هایی هم‌چون کارگری یا پادویی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری (مکانیکی) هتل‌ها و رستوران‌ها اشتغال دارند. بررسی نسبت کودکان ۱۰-۱۴ ساله‌ی شاغل در استان‌های کشور به تفکیک دو گروه دختر و پسر نشان می‌دهد، به ترتیب در استان‌های آذربایجان غربی (۱۰/۸ درصد)، کردستان (۱۰ درصد) آذربایجان شرقی (۷/۹ درصد) و خراسان (۷/۴ درصد) نسبت بیش‌تری از پسران در مقایسه با سایر استان‌ها کار می‌کنند.

جدول شماره ۲. توزیع کودکان شاغل ۱۰-۱۴ ساله‌ی کشور به تفکیک جنس بر

حسب مناطق شهری و روستایی (۱۳۷۵)

منطقه	جنس	جمعیت شاغل		بخش کشاورزی		بخش صنعت		بخش خدمات		نام مشخص و اظهار نشده
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
کل کشور	مرد و زن	۲۶۴۵۵۷	۱۰۰/۷۹۲	۳۸/۱	۱۲۸۲۰۱	۴۸/۵	۲۹۳۸۹	۱۱/۱	۶۱۷۵	۲/۳
	مرد	۱۷۰۲۸۱	۸۳۵۰۱	۴۹	۵۵۳۳۵	۳۲/۵	۲۷۷۱۹	۱۶/۳	۳۷۲۶	۲/۲
	زن	۹۴۲۷۶	۱۷۲۹۱	۱۸/۳	۷۲۸۶۶	۷۷/۳	۱۶۷۰	۱/۸	۲۴۴۹	۲/۶
مناطق شهری	مرد و زن	۷۳۲۴۰	۴۴۹۷	۶/۱	۴۴۵۶۶	۶۰/۸	۲۱۵۰۲	۲۹/۴	۲۶۷۵	۳/۷
	مرد	۵۷۰۶۲	۳۸۶۸	۶/۸	۳۰۸۹۹	۵۴/۱	۲۰۵۷۷	۳۶/۱	۱۷۱۸	۳/۰
	زن	۱۶۱۷۸	۶۲۹	۳/۹	۱۳۶۶۷	۸۴/۵	۹۲۵	۵/۷	۹۵۷	۵/۹
مناطق روستایی	مرد و زن	۱۸۶۱۰۴	۹۱۶۴۵	۴۹/۲	۸۳۲۹۳	۴۴/۸	۷۷۶۶	۴/۲	۳۴۰۰	۱/۸
	مرد	۱۰۹۲۶۳	۷۵۸۳۰	۶۹/۲	۲۲۳۶۲	۲۲/۳	۷۱۲۷	۶/۵	۱۹۴۲	۱/۸
	زن	۷۶۸۴۱	۱۵۸۱۵	۲۰/۶	۵۸۹۲۹	۷۶/۷	۶۳۹	۰/۸	۱۴۵۸	۱/۹